

Στο βιβλίο (επιμ) *Ο κόσμος της παιδικής λογοτεχνίας (Τόμος Β): Μελέτη και έρευνα της παιδικής λογοτεχνίας. Νέοι Ορίζοντες, (υπό έκδοση).*

Συγγραφέας: Αθηνά Ανδρουτσοπούλου, PhD.
Ψυχολόγος-Ψυχοθεραπεύτρια,

Τίτλος: 'Βιβλιοθεραπεία και παιδική λογοτεχνία: Επαναπροσδιορισμός των στόχων από την αφηγηματική ψυχοθεραπευτική σκοπιά'.

Ο όρος βιβλιοθεραπεία περιγράφει πρώτον, την προγραμματισμένη και καθοδηγούμενη από σύμβουλο ή ψυχοθεραπευτή ανάγνωση ιστοριών. Τα βιβλία θεωρούνται έτσι βοηθητικά μέσα μιας συμβουλευτικής ή θεραπευτικής διαδικασίας. Δεύτερον, περιγράφει τη θεραπευτική αλλά και την προληπτική δράση που έχει η ανάγνωση ενός λογοτεχνικού βιβλίου (βλ. Ανδρουτσοπούλου 1994).¹ Βέβαια η πρώτη έννοια του όρου βιβλιοθεραπεία προϋποθέτει τη δεύτερη, αφού ο σύμβουλος ή ο ψυχοθεραπευτής βασίζει μέρος της δουλειάς του στη θεραπευτική δράση που μπορεί να έχει ένα λογοτεχνικό βιβλίο. Στην εργασία αυτή θα αναφερθώ στη χρήση του όρου με τη δεύτερη σημασία του. Θα διατυπώσω ορισμένες παρατηρήσεις για το ποιες επανατοποθετήσεις μπορεί κανείς να καταγράψει στον τρόπο σκέψης μιας αυξανόμενης μερίδας επαγγελματιών στο χώρο της ψυχικής υγείας, και πώς οι επανατοποθετήσεις αυτές επηρεάζουν και τον τρόπο με τον οποίο κατανοούσαμε ως τώρα τη θεραπευτική αλλά και την προληπτική δράση των ιστοριών για παιδιά και νέους.²

Ιστορικά, μια πρώτη επανατοποθέτηση πραγματοποιήθηκε εδώ και τουλάχιστον δύο δεκαετίες και αφορούσε την υπόθεση για το είδος των ιστοριών που μπορούν να δράσουν θεραπευτικά ή προληπτικά. Αρχικά, λόγω της μεγάλης επιρροής και της προπατορικής θέσης της ψυχαναλυτικής σχολής στο χώρο της ψυχοθεραπείας, υποστηριζόταν ότι μόνο τα λαϊκά παραμύθια έχουν θεραπευτική δράση, και για το λόγο αυτό προτιμούνταν σχεδόν αποκλειστικά για διαγνωστικούς

¹ Με τον όρο βιβλιοθεραπεία πολλοί εννοούν την ανάγνωση από ενηλίκους βιβλίων με εκλαϊκευμένες ψυχολογικές γνώσεις που προτείνουν δεξιότητες επίλυσης προβλημάτων. Η θεραπευτική ιδιότητα των βιβλίων αυτών - που βέβαια δεν διεκδικούν τον τίτλο της τέχνης - δεν έχει παρά ελάχιστα ερευνηθεί. Πρόσφατη έρευνα πάντως του Cohen (1994) έδειξε πως οι ίδιοι οι αναγνώστες δηλώνουν ότι ωφελούνται και ευχαριστούνται πολύ περισσότερο από τις περιπτώσεις που παρουσιάζονται ως παραδείγματα, τις ιστορίες δηλαδή άλλων ανθρώπων, παρά από την παράθεση πληροφοριών, τις οποίες συχνά προσπερνούν καθώς διαβάζουν.

² Για τη χρήση των παιδικών βιβλίων ως βοηθητικών μέσων διευκόλυνσης της θεραπευτικής διαδικασίας και παραδείγματα εφαρμογών βλ. Ανδρουτσοπούλου 1997, Ανδρουτσοπούλου 1998, Fassler 1978, Πέτροβιτς-Ανδρουτσοπούλου & Ανδρουτσοπούλου 1998).

και θεραπευτικούς σκοπούς. Για ποιο λόγο άλλου είδους αφηγήσεις δεν θεωρούνταν θεραπευτικές; Το ψυχαναλυτικό σκεπτικό επέβαλε την άποψη πως υπάρχουν εσωτερικές συγκρούσεις με οντολογική υπόσταση, των οποίων η κατανόηση ή καλύτερα η «ανακάλυψη» και η λύση είναι δυνατή μέσω της χρήσης των συμβόλων που ενυπάρχουν – σύμφωνα με την πεποίθηση αυτή- στα παραμύθια και στα άλλα προϊόντα της λεγόμενης ασυνείδητης σκέψης («πρωτογενούς νοητικής λειτουργίας»). Σύγχρονες εργασίες έδειξαν όμως ότι η πλοκή των λαϊκών παραμυθιών δεν αντιπροσωπεύει τελικά μια πορεία κάθαρσης ντυμένης με προαιώνια σύμβολα, όπως προέβαλε παραδείγματος χάριν ο ψυχαναλυτής Bettelheim, αλλά εκδοχές όσων τα αφηγούνταν ή τα κατέγραφαν, εκδοχές που ήταν σε αρμονία με το κοινό αίσθημα, την ηθική, και γενικά την κουλτούρα της κάθε εποχής και του κάθε τόπου (Tucker 1984) (βλ. και Πέτροβιτς- Ανδρουτσοπούλου 1995).

Έτσι, τις τελευταίες δύο τουλάχιστον δεκαετίες έχει αυξηθεί η χρήση των σύγχρονων ιστοριών ως βοηθητικά μέσα στη συμβουλευτική ή θεραπευτική διαδικασία (βλ. Fassler 1978, Kaywell 1999).³ Σήμερα πλέον δεν αμφισβητείται η θεραπευτική/προληπτική αξία των σύγχρονων ιστοριών, αντίθετα τονίζεται η συμβολή τους στη γνωστική κατανόηση και συναισθηματική βίωση της πολυπλοκότητας ενός ραγδαία μεταβαλλόμενου κόσμου (βλ. Ανδρουτσοπούλου 1998). Εκείνο που, όπως είπαμε, φαίνεται να επανεξετάζεται είναι η χρησιμότητα των υποθέσεων που κάναμε μέχρι τώρα για το πώς ακριβώς η ανάγνωση ενός παιδικού ή νεανικού βιβλίου μπορεί να δρα θεραπευτικά και προληπτικά. Θα αναφερθούμε σε δύο τέτοιες υποθέσεις των οποίων η χρησιμότητα επανεξετάζεται.

Μια πρώτη τέτοια υπόθεση είναι ότι το διάβασμα μιας ιστορίας *βοηθά τα παιδιά να εισέλθουν νοητικά σε ένα ασφαλές περιβάλλον πειραματισμού γύρω από τις διαπροσωπικές σχέσεις*, ένα είδος «πρόβας» πριν από την αληθινή «παράσταση» (Ανδρουτσοπούλου 1994). Η παραπάνω όμως υπόθεση, αν και ακούγεται χρήσιμη, προϋποθέτει ένα διαχωρισμό μεταξύ απόδοσης νοήματος και πράξης (πεδίου δράσης) που είναι μάλλον αδύνατος, όπως υπονοεί και η χρήση της θεατρικής μεταφοράς (“πρόβα” και “παράσταση”) Και η πρόβα και η παράσταση προϋποθέτουν πράξη,

³ Ο Bettelheim (1976) είχε προβάλει και άλλους λόγους για την αποκλειστική χρήση των λαϊκών παραμυθιών για θεραπευτικούς σκοπούς, όπως παραδείγματος χάριν ότι οι σύγχρονες ιστορίες είναι «ρηχές» και δεν ασχολούνται με ουσιώδη θέματα. Όμως δύο χρόνια αργότερα, το 1978, η Fassler, καθηγήτρια στο πανεπιστήμιο Yale, δημοσίευσε ένα πρωτοποριακό βιβλίο με τίτλο «Helping Children Cope: Mastering Stress through Books and Stories», όπου ανέλυε τρόπους με τους οποίους τα σύγχρονα λογοτεχνικά βιβλία για παιδιά μπορούν να χρησιμοποιηθούν στη συμβουλευτική και θεραπεία, κατατάσσοντας το υλικό και τα παραδείγματά της σύμφωνα με την ποικίλη θεματολογία που κατέγραψε και που σίγουρα άγγιζε πολύ ουσιώδη θέματα! (π.χ. θάνατος, διαζύγιο κλπ) (βλ. Πέτροβιτς- Ανδρουτσοπούλου & Ανδρουτσοπούλου 1998).

πρόβα δεν είναι απλώς το διάβασμα του θεατρικού έργου από τον ηθοποιό, αλλά προϋποθέτει την απόδοση του δικού του νοήματος μέσω της ερμηνείας, καθώς και την αξιολόγηση του από το σκηνοθέτη και τους συμπρωταγωνιστές. Όπως ισχυρίζεται ο Bruner (1990) στο βιβλίο του «Πράξεις Νοήματος», το νόημα αναπτύσσεται μέσα από τη χρήση. Μήπως λοιπόν η υπόθεση αυτή δε μας βοηθά να κατανοήσουμε με ποιόν τρόπο μπορούν τα βιβλία να δρουν θεραπευτικά και προληπτικά;

Μια δεύτερη υπόθεση, η χρησιμότητα της οποίας επανεξετάζεται, είναι πως η θεραπευτική δράση των ιστοριών έγκειται στο ότι παρέχει τη δυνατότητα *ταύτισης* ενός παιδιού με κάποιον μικρό ήρωα ή ηρωίδα. Όμως η υπόθεση αυτή προϋποθέτει την ύπαρξη ενός αντικειμενικά υπαρκτού εαυτού. Η ιδέα του εαυτού ως αντικειμενικά υπαρκτής οντότητας αμφισβητείται σήμερα από πολλούς στοχαστές, όπως θα διαπιστώσουμε πιο κάτω. Πώς όμως ακριβώς υποθέταμε ότι λειτουργεί η διαδικασία της ταύτισης;

Μια πρώτη εκδοχή για τη λειτουργία της ταύτισης ήταν ότι οι ιστορίες που ακούν τα παιδιά όταν είναι πολύ μικρά τα καθορίζουν στην υπόλοιπη ζωή τους. Αυτό σημαίνει πως ταυτίζονται με κάποιο συγκεκριμένο ήρωα, η ζωή του οποίου θα αποτελέσει χάρτη για τη δική τους ζωή, βοηθώντας τα να απαντήσουν στα ερωτήματα: «ποιος/ποια είμαι;» «τι μπορεί να συμβεί σε κάποιον/κάποια σαν εμένα;» (Berne 1975, Steiner 1974). Πώς και γιατί όμως γίνεται η επιλογή ενός ήρωα και όχι άλλου; Ίσως, υποστηριζόταν, η επιλογή να γίνεται με βάση κάποιες ομοιότητες που αναγνωρίζει το παιδί μεταξύ της «αδιοσυγκρασίας» της δικής του και κάποιου ήρωα ή της διαισθητικής του αντίληψης για την ομοιότητα κάποιων καταστάσεων. Η υποκειμενικότητα με βάση την οποία κρίνονταν τέτοιες ομοιότητες αποτελούσε πάντως ένα φυσικό εμπόδιο στο να κατανοήσει ένας ενήλικος τους λόγους για τους οποίους μια ιστορία συγκινούσε ένα παιδί όταν τίποτα κοινό δε φαινόταν να υπάρχει μεταξύ αυτού και των ηρώων. Όταν πια τα παιδιά γίνουν ενήλικοι και μπορούν να ερωτηθούν τι ήταν αυτό που τους συγκίνησε σε ένα συγκεκριμένο ήρωα ή ηρωίδα, οι απαντήσεις που δίνουν δεν μπορούν να θεωρηθούν ενδεικτικές για το ότι μια ιστορία λειτούργησε ως αίτιο ενώ οι ζωές τους αποτέλεσαν το αιτιατό. Το μόνο που μπορούμε να ξέρουμε είναι ότι, ως ενήλικοι πια, βλέπουν κάποια σχέση μεταξύ της αγαπημένης τους παιδικής ιστορίας ή παιδικού ήρωα με την εικόνα του εαυτού που έχουν στο τώρα ή με την τροπή που πήρε η ζωή τους (McLeod 1997). Η απόδοση

νοήματος επιχειρείται πάντα εκ των υστέρων με στόχο τη σύνδεση κάποιων γεγονότων μεταξύ τους.⁴

Μια δεύτερη εκδοχή για τη λειτουργία της ταύτισης ήταν πως τα παιδιά ταυτίζονται και με πλευρές ηρώων που φαίνεται να τους μοιάζουν λίγο ή/και καθόλου (Ανδρουτσοπούλου 1994). Σε συνδυασμό με την πρώτη υπόθεση, ότι τα βιβλία αποτελούν ασφαλές περιβάλλον πειραματισμού, προτάθηκε η εξήγηση πως μέσω πολλαπλών ταυτίσεων τα παιδιά μπορούν να εκφράσουν πλευρές του δικού τους εαυτού που πιθανόν θεωρούνται «κακές» ή «απαγορευμένες» (Κουλάκογλου 1988, Κουλάκογλου, 1998). Και η εκδοχή αυτή προϋποθέτει έναν αντικειμενικά υπαρκτό εαυτό, κάποιες πλευρές του οποίου βρίσκονται αναγκαστικά σε νάρκη και ζωντανεύουν μόνο στον ασφαλή κόσμο των παραμυθιών. Μάλιστα, το ότι μόνο εκεί ζωντανεύουν προφυλάσσει τη δική τους ψυχική ισορροπία, αλλά και την κοινωνική σταθερότητα. Όσοι είναι γνώστες των βασικών αρχών της κλασικής ψυχαναλυτικής θεωρίας μπορούν να καταλάβουν πόσο επηρεασμένη από αυτή τη θεωρία είναι η παραπάνω θέση. Μια άλλη εξήγηση που προτάθηκε για να εξηγήσει το γιατί τα παιδιά συγκινούνται από ήρωες που φαίνεται να μην τους μοιάζουν ήταν ότι στην προσπάθειά των παιδιών να ερμηνεύσουν τον κόσμο, οι προσωπικότητες διαφορετικών ηρώων τους ανοίγουν όχι μόνο το δρόμο για την ανοχή του διαφορετικού, αλλά και για ποικίλους τρόπους δικής τους ύπαρξης (βλ. Crompton 1991). Στη θέση αυτή διαφαίνεται μια υπόθεση για τη θεραπευτική και προληπτική δράση των ιστοριών που σήμερα θεωρείται περισσότερο πιθανή.

Για να κατανοήσουμε καλύτερα το γιατί οι υποθέσεις που υιοθετούσαμε στο παρελθόν σχετικά με τη θεραπευτική και προληπτική δράση των ιστοριών για παιδιά και νέους ικανοποιούν σήμερα όλο και λιγότερο, θα πρέπει να ξαναγυρίσουμε για λίγο στο ερώτημα για την ύπαρξη ή μη ενός αντικειμενικά υπαρκτού εαυτού. Η ψυχολογία ως επιστήμη αλλά και η ψυχοθεραπευτική πρακτική επηρεάζονται σήμερα όλο και περισσότερο από τη σκέψη των λεγόμενων μεταμοντέρνων (ή μετανεοτερικών) στοχαστών, οι οποίοι αμφισβητούν την ιδέα ύπαρξης μιας αντικειμενικής αλήθειας, προτάσσοντας την άποψη πως η αλήθεια είναι μια κοινωνική κατασκευή, ένα πολιτισμικό προϊόν (ιδέα συγγενής με τις φιλοσοφικές αντιλήψεις του Πρωταγόρα και σύγχρονων δυτικών στοχαστών όπως ο Foucault). Η

---

⁴ Να σημειώσω με την ευκαιρία ότι η εργασία θεραπειών όπως οι Bagarozzi & Anderson (1989), αλλά και η δική μου εμπειρία με θεραπευόμενους και συμμετέχοντες σε σεμινάρια δείχνει ότι οι άνθρωποι σήμερα επιλέγουν να αναφέρουν ως παιδικές αγαπημένες ιστορίες ή ήρωες, υλικό από την τηλεόραση, τον κινηματογράφο, τα καρτούνς και τα λογοτεχνικά βιβλία, και ελάχιστα από τα λαϊκά παραμύθια.

αλήθεια ως πολιτισμικό προϊόν αλλάζει με το ρυθμό και κατά το μέγεθος που αλλάζει και το κάθε πολιτισμικό πλαίσιο. Οι ανθρωπολογικές και οι δια-πολιτισμικές ψυχολογικές μελέτες έπαιξαν μεγάλο ρόλο στη συνειδητοποίηση της δύναμης που έχει η κουλτούρα στη διαμόρφωση της «αλήθειας».

Είναι επόμενο πως ένα από τα βασικά ερωτήματα των ψυχολόγων και των θεραπευτών που εξετάζουν με καλή πρόθεση τις ιδέες των μετανεοτερικών ρευμάτων είναι αν τελικά ο εαυτός είναι πράγματι κάτι σταθερό, μια αντικειμενικά υπαρκτή οντότητα ή όχι. Τα μετανεοτερικά ρεύματα εκφράζονται πολύ χαρακτηριστικά από την αφηγηματική προσέγγιση, σύμφωνα με την οποία ο εαυτός δεν είναι παρά μια συνεχής αυτοκατασκευή με στόχο τη διασφάλιση μιας αίσθησης ιστορικής συνέχειας και μιας συνοχής μεταξύ αυτών που συχνά φαίνονταν ως ασύνδετοι εαυτοί και που μοιάζουν να δρουν διαφορετικά, ανάλογα με τις περιστάσεις (Mair 1977, Polkinghorne 1988).

Η αυτοκατασκευή αυτή παρομοιάζεται με την συγγραφή μιας αυτοβιογραφίας που ακολουθεί κανόνες όπως η αιτιολόγηση, η χρονολόγηση, η ακολουθία γεγονότων, η πλοκή, το συμπέρασμα (βλ. Antaki 1994) και η οποία βρίσκεται πάντα σε εξέλιξη. Όπως συμβαίνει και με ένα λογοτεχνικό κείμενο, ακόμα και τα ήδη γραμμένα κεφάλαια (επεισόδια ζωής) υπόκεινται σε συνεχείς τροποποιήσεις ώστε το υλικό να «δένει» καλύτερα και να βγάζει περισσότερο νόημα. Οι άλλοι παίζουν το ρόλο του κοινού, το οποίο πάντα διαμορφώνει το περιεχόμενο σε πολύ μεγάλο βαθμό. Ο εαυτός μάλιστα, όντας αναστοχαστικός, έχει τη δυνατότητα να παίζει ταυτόχρονα και ο ίδιος το ρόλο του κοινού, έτσι ώστε οτιδήποτε γράφεται και λέγεται υπόκειται σε αυτόματη σχεδόν αναθεώρηση.

Οι ψυχολόγοι και θεραπευτές που υιοθετούν την αφηγηματική προσέγγιση στις ερμηνείες τους θεωρούν ότι ακόμα και οι καθημερινές συναισθηματικές μας δυσκολίες αντανακλώνται στις αφηγήσεις μας. Αυτό ισχύει τόσο για τους ενήλικους όσο και για τα παιδιά (βλ. Lerner 1996). Οι δυσκολίες αντανακλώνται τόσο στο *ύφος* όσο και στο *περιεχόμενο*. Ας δούμε πρώτα τι μπορεί να συμβαίνει με το *ύφος* τέτοιων αφηγήσεων. Υποστηρίζεται ότι οι μορφές των καθημερινών αφηγήσεων ακολουθούν σε γενικές γραμμές τα λογοτεχνικά μοτίβα που φαίνεται να χρησιμοποιούνται περισσότερο στο δυτικό τουλάχιστον πολιτισμό: ι) το τραγικό (η «πτώση»), ιι) το κωμικό-ρομαντικό (η «τελική αποκατάσταση»), ιιι) το «ζήσαν αυτοί καλά και εμείς καλύτερα» (η «άνοδος»), ιιιι) το ηρωικό (εναλλαγή πτώσης και ανόδου) (Gergen 1994). Όποια όμως και αν είναι η μορφή της αφήγησης, το *ύφος* των αφηγήσεων που

αντανακλούν συναισθηματικές δυσκολίες έχει πολλά κοινά. Οι αφηγήσεις μοιάζουν δυσνόητες, μπερδεμένες, ημιτελείς, ασύνδετες, γεμάτες υπερβολές και αντιφάσεις, επαναλαμβανόμενες, «ξερές» ή υπερβολικά γλαφυρές, ή ό,τι άλλο θα έκανε ένα λογοτέχνη να περιγράψει ένα κείμενο ως «κακό» ή και «κακόγουστο».

Ας δούμε κατόπιν τι μπορεί να συμβαίνει με το *περιεχόμενο* τέτοιων αφηγήσεων. Η επιλογή των θεμάτων (ακόμα και αν το ακροατήριο ή το κοινό είναι ο ίδιος ο εαυτός) τονίζει συνήθως και δικαιολογεί την «προβληματικότητα». Οι εμπειρίες που αφηγηματοποιούνται αντιπροσωπεύουν ένα πολύ μικρό εύρος του συνόλου των εμπειριών (π.χ. μόνο εμπειρίες αποτυχίας), ενώ άλλες (π.χ. εμπειρίες επιτυχίας) μένουν στο περιθώριο της αφήγησης. Μια εξήγηση για αυτό (βλ. π.χ. Bruner 1990, Parry 1991) είναι ότι κάποιες εμπειρίες είναι καταδικασμένες να μείνουν στο περιθώριο από πολύ νωρίς στη ζωή ενός ανθρώπου. Σύμφωνα με τον φιλόσοφο McIntyre (1981), οι ιστορίες που σε μεγάλο βαθμό διαμορφώνουν τις ζωές μας κατασκευάζονται ερήμην μας, υπάρχουν πριν γεννηθούμε και θα συνεχίσουν να υπάρχουν και μετά το θάνατό μας. Επίσης ο Bruner, από τους σημαντικότερους εκπροσώπους της προσέγγισης αυτής, λέει χαρακτηριστικά: «όταν ερχόμαστε στη ζωή, είναι σαν να ανεβαίνουμε κατευθείαν στη σκηνή και να παίζουμε σε μια παράσταση της οποίας η κάπως ελεύθερη πλοκή καθορίζει ποιους ρόλους μπορούμε να παίξουμε και ποια μπορεί να είναι η τελική έκβασή της». Με άλλα λόγια, η οικογένειά μας, που κατά τον Bruner αποτελεί τον εφημέριο και το μικρόκοσμο της κουλτούρας μας, δεν αποτελεί ένα σιωπηλό ακροατήριο στη διαδικασία αφήγησης ή ένα παθητικό κοινό στη διαδικασία συγγραφής της αυτοβιογραφίας μας. Η ιστορία ενός παιδιού πρέπει να ταιριάζει με το πλέγμα των ιστοριών των υπολοίπων μελών που έχουν προηγηθεί στη σειρά γέννησης και για τους οποίους ένα καινούριο μέλος αποτελεί ένα μόνο πρόσωπο στις δικές τους ιστορίες. Οι ιστορίες αυτές των άλλων αποτελούν και τα όρια μέσα στα οποία επιτρέπεται σε ένα παιδί να αναπτύξει σταδιακά τη δική του πρωταγωνιστική ιστορία (Parry 1991). Έτσι, η αφηγηματοποίηση των εμπειριών μας γίνεται κατ' αρχήν μέσα από τη φωνή των γονιών μας ή όποιων μας μεγάλωσαν, οι οποίοι επιλέγουν ποιες από τις ιστορίες που μας αφορούν θα μας διηγηθούν και ποιες θα γίνουν έτσι μέρος της ευρύτερης ιστορίας της οικογένειας. Οι ιστορίες αυτές αποκτούν σιγά σιγά – τόσο για τους άλλους όσο και για μας - την υπόσταση ενός αντικειμενικά υπαρκτού εαυτού. Αν η θεματολογία των ιστοριών αυτών είναι πολύ περιορισμένη είναι και περιοριστική, και αυτό μεταφράζεται σε συναισθηματικές δυσκολίες, οι οποίες αντικατοπτρίζονται όχι

μόνο στο περιεχόμενο, αλλά και στο ύφος της αφήγησης, όπως ειπώθηκε προηγουμένως.

Εξετάζοντας κάτω από αυτό το πρίσμα το ρόλο του θεραπευτή, ο ρόλος του σε γενικές γραμμές διαμορφώνεται ως εξής (βλ. Freedman & Combs 1996, Zimmerman & Dickerson 1996):

ι) Να εντοπίσει τις αδύνατες και αγχές ιστορίες «μη προβληματικότητας» ανάμεσα στις στιβαρές και έντονες ιστορίες «προβληματικότητας» ή αλλιώς να δώσει δυνατότερη φωνή σε εμπειρίες που βρίσκονται στο περιθώριο, ώστε το άτομο να σταματήσει να νιώθει ή/και να είναι περιθωριοποιημένο. Για τους οικογενειακούς θεραπευτές η πρόκληση αυτή αφορά ολόκληρη την οικογένεια, της οποίας οι κυρίαρχες ιστορίες μπορεί να την τοποθετούν στις παρυφές μιας κοινωνίας. Κατά παράδοξο τρόπο λοιπόν, η πάλη ενάντια στην περιθωριοποίηση ενός ατόμου ή μιας οικογένειας περιλαμβάνει και την αφηγηματοποίηση των περιθωριοποιημένων ιστοριών τους.

ιι) Να βοηθήσει το άτομο να επιμεληθεί το «κείμενο» της αφήγησής του ώστε να μπει σε κάποια τάξη αυτό που ακούγεται δυσνόητο και χαοτικό ή να ανατρέψει την υπερβολική τάξη σε ό,τι φαίνεται υπερβολικά τακτοποιημένο και ίσως ανιαρό.

Υποστηρίζοντας ότι η λογοτεχνία για παιδιά έχει θεραπευτική δράση, αυτό που κανείς περιμένει είναι να μπορεί να λειτουργήσει με τρόπο παρόμοιο με εκείνο του θεραπευτή- όπως περιγράφηκε, μάλιστα και προληπτικά, εφόσον μιλάμε για παιδιά και νέους. Μια ιστορία γραμμένη από άλλον (π.χ. έναν συγγραφέα) μπορεί να δανείσει τη δομή εκείνη και το ύφος που χρειάζεται μια προσωπική ιστορία για να είναι πιο λειτουργική (McLeod 1997), αλλά και να εκπαιδεύσει στην αφηγηματική τέχνη, που αποτελεί όπως φαίνεται το μέσο για τη σκιαγράφηση της πραγματικότητάς μας (Gergen 1994), λειτουργώντας έτσι και προληπτικά. Αυτά όσον αφορά τη *δομή* και το *ύφος*. Στο σημείο αυτό θα ήθελα να διατυπώσω και ορισμένες σκέψεις γύρω από το ποιά στοιχεία του *περιεχομένου* μιας ιστορίας για παιδιά και νέους δρουν θεραπευτικά από τη σκοπιά που παρουσίασα.

Με βάση τα όσα ειπώθηκαν, οι ιστορίες που μας τραβούν το ενδιαφέρον είναι ίσως τελικά οι ιστορίες που υπόσχονται να βοηθήσουν στην αφηγηματοποίηση και νοηματοδότηση των εμπειριών μας που έμεναν ως τότε στο περιθώριο. Έτσι, τα βιβλία που σύμφωνα με την παραπάνω θεώρηση μαγνητίζουν το ενδιαφέρον των παιδιών και των νέων είναι όσα παρουσιάζουν ήρωες οι οποίοι έσπασαν τα δεσμά των κυρίαρχων ιστοριών της ζωής τους (εκείνων που τους «επέβαλε» ηθελήμενα ή μη

η οικογένειά τους ή οι επικρατούσες κοινωνικές απόψεις) ή βρίσκονται στη διαδικασία να το κάνουν. Ταυτόχρονα, είναι σημαντικό, η νέα αυτή «ανακάλυψή» τους να τους φέρνει πιο κοντά στους άλλους, που παρότι στην αρχή μπορεί να έτειναν να τους επαναφέρουν στον προηγούμενο, γνωστό ρόλο τους, τελικά χαίρονται και οι ίδιοι για την απελευθέρωσή αυτή (Androutsopoulou, 2001).

Θα ήθελα να φέρω ένα παράδειγμα από την ξένη ταινία *The Mighty* που είδα πρόσφατα και η οποία βασιζόταν σε ένα μυθιστόρημα για νέους. Ένα αγόρι, περιθωριοποιημένο από την κοινωνία αλλά και την οικογένειά του (παππούς, γιαγιά) που το θεωρούν δειλό, χαζό, και ίδιο με τον πατέρα του που βρίσκεται στη φυλακή για το φόνο της μητέρας του ήρωα, βγαίνει από το περιθώριο όταν γνωρίζεται με ένα άλλο αγόρι με μεγάλη ευφυΐα, αλλά σοβαρή σωματική αναπηρία. Ο φίλος του ήρωα είναι καινούριος στη γειτονιά και φαίνεται να δίνει σημασία σε πλευρές του ήρωα που οι άλλοι αποσιωπούν ή αγνοούν: του επισημαίνει, για παράδειγμα, τη μεγάλη σωματική του διάπλαση και δύναμη, αρνείται να δεχτεί ότι είναι χαζός και του μαθαίνει να διαβάζει, τον βοηθά να διαχωρίσει στο μυαλό του το ποιος είναι ο ίδιος από το τι έχει κάνει ο πατέρας του. Το περιβάλλον του ήρωα, παρά την αρχική δυσπιστία, χαίρεται τελικά για τα κατορθώματά του και εκείνος πετυχαίνει μια νέου τύπου συνύπαρξη, πολύ πιο ικανοποιητική, με τα στενά του πρόσωπα. Όσο δύσκολο όμως ήταν για τον περίγυρο να αρχίσει να κατασκευάζει μια καινούρια ταυτότητα για τον ήρωα, τόσο πιο δύσκολο φαίνεται να ήταν και για τον ίδιο το να δώσει μια πιο δεσπόζουσα θέση στα θετικά χαρακτηριστικά του. Νομίζω ότι η ιστορία αυτή συγκινεί, όχι επειδή κάποιος μπορεί να ταυτίζεται με τον ήρωα ή με πλευρές του, αλλά επειδή περιγράφει τη διαδικασία μέσα από την οποία επέρχεται η απελευθέρωση από τις κυρίαρχες καταπιεστικές ιστορίες του εαυτού βάσει των οποίων ζούμε συνήθως τη ζωή μας

Θα τελειώσω την εργασία αυτή επισημαίνοντας ορισμένα επιμέρους κριτήρια με βάση τα οποία εγώ - ως θεραπεύτρια - θα επέλεγα ένα βιβλίο για παιδιά ως εργαλείο της δουλειάς μου. Τα κριτήριά μου θα ήταν τα εξής:

1. Η χρήση περισσότερων από μιας αφηγηματικής σκοπιάς ή η ενσωμάτωση της ιδέας πως κάθε άνθρωπος κατανοεί τα πράγματα με τον δικό του τρόπο και πως κάθε τέτοιου είδους κατανόηση της πραγματικότητας έχει την ίδια ακριβώς αξία με οποιαδήποτε άλλη, αν και φυσικά ο καθένας μας διατηρεί το δικαίωμα να έχει τις δικές του απόψεις και προτιμήσεις,

2. Η αποφυγή του πολωτικού τρόπου σκέψης που ενθαρρύνει το διαχωρισμό ιδεών και ανθρώπων σε καλούς και κακούς. Ακόμα και τα πολύ μικρά παιδιά γνωρίζουμε σήμερα πως μπορούν να μάθουν να σκέφτονται συνθετικά και ολιστικά, οργανώνοντας έτσι καλύτερα την πολυπλοκότητα του σύγχρονου κόσμου. Ο τρόπος αυτός σκέψης φαίνεται να είναι τελικά αποτέλεσμα σταδιακής εκπαίδευσης, που πρέπει να αρχίζει από πολύ νωρίς, και δεν είναι, όπως πίστευε ο αξιόλογος κατά τα άλλα Piaget, αυτόματη συνέπεια μιας γνωστικοσυγκινησιακής εξέλιξης.
3. Η αποφυγή της γραμμικής αιτιότητας για την εξήγηση των κοινωνικών φαινομένων και των ανθρώπινων σχέσεων, του εντοπισμού δηλαδή ενός αίτιου ή υπαίτιου για οποιοδήποτε πρόβλημα (που συνήθως εντοπίζεται πέραν της δικής μας ευθύνης) και η υιοθέτηση εξηγήσεων που προϋποθέτει την ένταξη οποιουδήποτε προβλήματος σε ένα συγκεκριμένο κοινωνικό και πολιτισμικό πλαίσιο. Η αποφυγή με άλλα λόγια του ερωτήματος «ποιος φταίει», και η προτίμηση της ερώτησης «κάτω από ποιες συνθήκες και μέσα σε ποιο πλαίσιο νοηματοδοτείται το συγκεκριμένο γεγονός».
4. Η υιοθέτηση της βασικής αξίας ότι το πρόβλημα διαχωρίζεται από το άτομο. Το πρόβλημα δεν «ανήκει» στο άτομο, το άτομο δεν είναι από τη φύση του «προβληματικό», αλλά δρα «προβληματικά» στο βαθμό που έχει πειστεί πως η «προβληματικότητα» είναι αναπόσπαστο μέρος της ταυτότητάς του.
5. Τέλος, η ευαισθησία ενός βιβλίου σε θέματα που αφορούν περιθωριοποιημένες ομάδες της κοινωνίας, σημάδι άλλωστε συνειδητοποίησης της εξουσίας που ασκούν θέλοντας και μη οι συγγραφείς με την πένα τους.

Βιβλιογραφικές αναφορές

- Ανδρουτσοπούλου, Α. (1994). Παιδί, οικογένεια και βιβλιοθεραπεία. *Διαδρομές*, 35, 188-194.
- Ανδρουτσοπούλου, Α. (1997). Η χρήση αφηγηματικών τεχνικών: Μια εναλλακτική προσέγγιση των παιδιών με δυσκολίες προσαρμογής στο σχολείο. Μ. Πουρκός (επιμ.) *Ατομικές διαφορές μαθητών και εναλλακτικές ψυχοπαιδαγωγικές προσεγγίσεις*. Αθήνα: Gutenberg.
- Ανδρουτσοπούλου, Α. (1998). Η επιλογή των σύγχρονων ιστοριών για παιδιά ως βιβλιοθεραπευτικών μέσων. *Διαδρομές*, 49, 12-17.
- Androutsopoulou, A. (2001). Fiction as an aid to therapy: A narrative and family rationale for practice. *Journal of Family Therapy*, 23, 278-295.

- Antaki, C. (1994). *Explaining and arguing: The social organisation of accounts*. London: Sage.
- Bagarozzi, D.A., & Anderson, S.A. (1989). *Personal, marital and family myths: Theoretical formulations and clinical strategies*. New York: Norton.
- Berne, E. (1975). *What do you say after you say hello? The psychology of human destiny*. London: Corgi.
- Bettelheim, B. (1976). *The uses of enchantment: The meaning and importance of fairy tales*. London: Thames and Hudson. (*Η γοητεία των παραμυθιών: Μια ψυχαναλυτική προσέγγιση*. Αθήνα: Γλάρος).
- Bruner, J. S. (1990). *Acts of meaning*. Cambridge, MA: Harvard University Press. (*Πράξεις Νοήματος*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα/Εργαστήριο Διερεύνησης Ανθρώπινων Σχέσεων).
- Cohen, L.J. (1994). Phenomenology of therapeutic reading with implications for research and practice of bibliotherapy. *The Arts in Psychotherapy*, 21(1), 37-44.
- Crompton, J. (1991). *Children and Counselling*. London: Arnold.
- Fassler, J. (1978). *Helping children cope: Mastering stress through books and stories*. New York: The Free Press.
- Freedman, J., & Combs, G. (1996). *Narrative therapy: The social construction of preferred realities*. New York: Norton.
- Gergen, K.J. (1994). *Realities and relationships: Soundings in social construction*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Kaywell, J.F. (Ed.) (1999). *Using literature to help troubled teenagers cope with family issues*. Westport, Connecticut: Greenwood Press.
- Κουλάκογλου, Κ. (1988). Ταύτιση και κοινωνικοποίηση στο παραμύθι. *Διαδρομές*, 9, 13-16.
- Κουλάκογλου, Κ. (1998). Η σημασία της βίας στα λαϊκά (παραδοσιακά) παραμύθια. *Διαδρομές*, 49, 7-11.
- Larner, G. (1996). Narrative child family therapy. *Family Process*, 35(4).
- Mair, J.M.M. (1977). The community of self. In D. Bannister (ed.), *New perspectives in personal construct theory*. London: Academic Press.
- McIntyre, A. (1981). *After virtue: A study in moral theory*. London: Duckworth.
- McLeod, J. (1997). *Narrative and psychotherapy*. London: Sage.
- Parry, A. (1991). A universe of stories. *Family Process*, 30, 37-54.
- Πέτροβιτς-Ανδρουτσοπούλου, Α. (1993). Ο ρεαλισμός στην παιδική λογοτεχνία. *Διαδρομές*, 29, 27-31.
- Πέτροβιτς-Ανδρουτσοπούλου, Α., & Ανδρουτσοπούλου, Α. (1998). Η βιβλιοθεραπευτική προσέγγιση της Joan Fassler: Βοηθώντας τα παιδιά να αντιμετωπίσουν την πραγματικότητα του θανάτου. *Διαδρομές*, 49, 18-24.
- Polkinghorne, D.E. (1988). *Narrative knowing and the human sciences*. Albany, NY: State University of New York Press.
- Steiner, C. (1974). *Scripts people live: Transactional analysis of life scripts*. New York: Grove Press.
- Tucker, N. (1984). Dr Bettelheim and enchantment. *Signal*, 43, 33-41.
- Zimmerman, J. L., & Dickerson, V.C. (1996). *If problems talked: Narrative therapy in action*. New York: The Guildford Press.